ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 99, Aralık 2019, s. 266-279

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.39649>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
7.11.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.12.2019

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÖZKANDAŞ
Bingöl Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
yozkandas@gmail.com

ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE LİBERAL BİR TAVİR: AHMET EMİN YALMAN

Öz

Güncel siyaseti temel bir tercih olarak gündemine alan Türk aydını çok partili siyasal yaşama seçiş sürecinde hem tek parti sisteminin hem de kurulmaya çalışılan yeni siyasal düzenin mahiyeti hakkında etraflıca tartışmıştır. Falih Rıfkı Atay ve Necmettin Sadak gibi dönemin Kemalist düşünürleri tek parti yönetimini çok partili siyasi hayatın nesnel koşullarını hazırlayan bir intikal safhası olarak görmüşlerdir. Bu Kemalist yaklaşıma mukabil liberal düşüncenin merkezinde yer alan Ahmet Emin Yalman tek parti rejimini bürokratik güç merkezleri yaratarak demokratik bir gelişimin yolunu izole etmekle eleştirmiştir. Çıkış yolunu Amerikan sistemini temel alan bir yaklaşım ekseninde bireysel özgürlüğü genişleten liberal bir siyasal düzenin kurulmasında görmüştür. Bu sayede Türkiye'nin hem Sovyetler karşısında Batı kamuoyunu yanına alacağını hem de ekonomisini sistemli olarak geliştireceğini savunmuştur. Söz konusu çalışma çok partili siyasi yaşama geçiş sürecinde gerek sahibi olduğu Vatan gazetesiyle gerekse de kaleme aldığı köşe yazılarıyla önemli bir aktör olarak öne çıkan Ahmet Emin Yalman'ın yaklaşımını çağdaş aydınların görüşlerini de göz önünde bulundurarak incelemeyi amaçlamıştır.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Çok Partili Sistem, Demokrat Parti, Liberalizm.

A LIBERAL ATTITUDE DURING THE TRANSITION TO MULTI-PARTY PERIOD: AHMET EMİN YALMAN

Abstract

The Turkish intellectuals, who included the current politics within their agenda as their main choice, held extensive discussions about the nature of both the single-party system and the new political order to be established. Kemalist thinkers of the time, such as Falih Rıfkı Atay and Necmettin Sadak, regarded the single-party administration as a result of conditions unique to Turkey and saw it as a transition phase that prepared the objective conditions of multi-party political life. Ahmet Emin Yalman, who was at the center of the liberal political thought that opposed this Kemalist approach, criticized the single-party regime for isolating the path of democratic development by creating bureaucratic power centers. He thought that the solution to the crisis was the establishment of a liberal political order that expanded individual freedom on the basis of an approach based on the American system. He argued that, by doing so, Turkey would both influence and pull the Western public opinion to its side against the Soviets and develop its economy systematically. This study aims to examine the approach of Ahmet Emin Yalman, who came to the fore as an important actor in the transition to multi-party political life with his newspaper Vatan and his columns, considering the views of contemporary intellectuals.

Keywords: Democratic Party, Liberalism, Multy -Party System, The Republican People's Party.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan koşulların ilk etkisi uluslararası ilişkilerde hissedilmiştir. Avrupa'nın bir güç merkezi olma niteliğini kaybederek politika sahnesini terk etmesinden sonra dünya Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çevresinde iki kutuplu bir görünüm arz etmeye başlamıştır. ABD ve SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nda Mussolini İtalya'sı ile Hitler Almanya'sını mağlup etmelerini takiben inanılmaz bir hegemonya örneği ortaya koymuşlardır. Biri kapitalizmin temsilcisi ABD, diğeri sosyalist blokun öncüsü SSCB uluslararası arenayı güdümleyen ve dünyanın jeopolitik açıdan önemli noktalarında kendi nüfuz alanlarını yaratmaya çalışan iki başat güç merkezi olarak öne çıkmışlardır. Savaşın her yönüyle yorgun çıkan Avrupa devletleri birbirinden keskin çizgilerle ayrılmış iki karşıt ideoloji temelinde yükselen ABD ve SSCB çevresinde konumlanmak zorunda kalmışlardır (Sander, 2011: 201).

İki süper gücün dünya hegemonyası peşinde koştukları ve kendi etki alanlarını genişletmeye çalıştıkları bu süreçte bir dizi faktör Türkiye'yi liberal demokrasiler cephesinde yer almaya zorlamıştır. Bunlardan birincisi savaşın Batılı demokrasilerin galip çıkması olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmeye kesin olarak yüz tutmasıyla birlikte müttefik devletler bu savaşın son amacını, dünyada demokratik ve özgürlükçü bir devletler topluluğunun gerçekleşmesi olarak saptamışlardır. II. Dünya Savaşı'nın, totaliter rejimlerin saldırgan dış politikaları nedeniyle çıkmış olması böyle bir politikanın belirginleşmesinde tayin edici bir etken olmuştur. Savaşın bitiminde ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı devletler gerek uluslararası düzlemde ve

gerekse iç siyasette demokratik rejime sahip olmayan ülkelere karşı radikal bir tutum ve davranış takınmışlardır. Batılı diplomatlar demeçlerinde demokratik bir rejime sahip olmayan devletlere karşı olduklarını ve bu gibi ülkelerin demokrasiye yönelmesi için gereken önlemlerin alınmasının olumlu sonuçlar vereceğini sık sık ifade etmişlerdir. Bu gelişmeler hiç kuşkusuz ki Türkiye’yi rejimini demokratikleştirmesi hususunda zorlamıştır (Yetkin, 1983: 227, 228).

Sovyetler Birliği’nin, İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra hatalı bir güvenlik çemberi politikasını hayata geçirmesi Türkiye’yi Batı blokuna yönlendiren bir diğer faktör olmuştur. Sovyetler, Mart 1945’te Ankara’ya verdikleri bir nota ile 17 Aralık 1925 antlaşmasını günün koşullarına uymadığı gerekçesiyle uzatmayacaklarını bildirmişlerdir. SSCB yöneticilerine güncel şartların ne olduğu sorulduğunda ise Türkiye’nin doğu sınırının kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesini ve Boğazlar’da Montreux rejiminin değiştirilmesini istemişlerdir. Bu haksız talep Türkiye’de çok derin bir kızgınlık ve endişe uyandırmıştır. Türkiye’nin bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalması, CHP’yi liberal demokrasiler cephesiyle bütünleşmenin ülkenin güvenliği açısından faydalı olacağı düşüncesine sevk etmiştir (Eroğul, 2003:19).

Ancak burada vurgulamak zorunludur ki Türkiye’nin demokratikleşme arzusunu sadece uluslararası gelişmelerin etkisiyle açıklamak doğru bir yaklaşım değildir. Türkiye’nin çok partili hayata geçişi, o dönemin İtalya, Almanya ve Japonya’sından farklı olarak yalnızca Batı etkisiyle olmamıştır. Bu yıllarda Batı bloku yükselen bir komünizm tehlikesi karşısında Türkiye’nin siyasal rejiminden çok, güçlü ve istikrarlı olmasıyla ilgilenmiştir. Hatta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman, 1946 yılında Senato’da yapmış olduğu bir konuşmada “Harp tehlikesinin henüz zail olmadığı böyle bir sırada, Türkiye’nin harp politikasına göre iç idaresini yürütmesi gerekirken, çok partili hayata atılma tecrübesine girişmesini zamansız bir icraat şeklinde vasıflandırıyoruz” demiştir (Tanör, 2014:338).

Bu çerçevede Türkiye’nin çok partili hayata geçmesinde etkili olan bir başka önemli ve altı çizilmesi gerekli faktör de başta İsmet İnönü¹ olmak üzere siyasetin taşıyıcı aktörlerinin düşünsel düzeyde en başından itibaren Batılı standartlarda bir demokrasiyi Türkiye’yi muasır medeniyete ulaştıracak vazgeçilmez bir ön koşul olarak görmeleri olmuştur. Bundan dolayıdır ki Türkiye’deki tek parti sistemi faşist ve komünist tek parti sistemlerinden farklı olarak sürekli değil geçici, totaliter değil otoriter bir nitelik sergilemiş ve bir vesayet partisi modeli ortaya koymuştur. Aydınlanma düşüncesinin etkisi, ulusal-demokratik egemenliği esas alan cumhuriyetçilik ilkesi, parlamentonun sürekliliği vurgusu ve tek partili dönemde dahi çok partili bir düzenin kurulması adına yapılan denemeler, devrimi demokrasiyle bütünleştirmek hedefini daima gündemde tutmuştur. Kemalist devrimin sosyo-ekonomik ve kültürel atılımları ve özellikle de laiklik ilkesinin sağladığı kazanımlar çok partili düzene geçişin yapısal dayanaklarını kısmen hazırlamıştır. Bu yönüyle tek parti yönetiminin çok partiliğe evrilmesi Türk Devrimi’nin doğasına aykırı değil, kendine çizdiği siyasal yörüngeye uygun bir gelişme olmuştur (Tanör, 2014:338).²

¹ Tanel Demirel’e göre, İsmet İnönü’nün çok partili hayata geçilmesi sürecindeki rolünü küçümseyerek İnönü’nün yerinde kim olsaydı aynı adımı atmak zorundaydı şeklinde bir saptamada bulunmak abartılı bir yorumdur. İnönü, bu süreçte bir yandan tek parti yönetime taraftar olanları sakinleştirirken diğer yandan da muhalefeti olabildiğince ılımlı bir çizgiye çekmeye çalışarak geçiş sürecinin sarsıntısız bir biçimde tamamlanmasında önemli bir görevi yerine getirmiştir (Demirel, 2011: 48.).

² Türkiye’nin çok partili demokrasiye geçişinde etkili olan iç gelişmelerden biri de o güne kadar izlenmiş olan devletçilik politikasının ve savaş ekonomisinin sonucunda kapitalist bir sınıfın belirginleşmiş olmasıdır (Kongar, 2016: 145).

Farklı kanallardan gelen söz konusu bu etkenlerin bir mecrada birleşmesiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili rejime götüren süreç başlamıştır. Geçmiş döneme ilgisi sınırlı kalan ve güncel olana angaje olma hususunda, güncel olanla ilgilenme noktasında ısrarcı olan Türk aydını (Kayalı, 2020: 95, 96) içinde bulunduğu 1945 yılının siyaset dinamiğini heyecanla tartışmaya açmıştır. Bir yanda tek parti sisteminin Türkiye'nin gelişmesine önemli katkısı olduğunu düşünen Falih Rıfkı Atay ve Necmettin Sadak gibi aydınlar diğer yanda tek parti idaresinin bürokratik kadrosuna itiraz eden ve demokrasi vurgusu yapan Ahmet Emin Yalman ile Mehmet Ali Aybar ³ gibi farklı politik platformların temsilcisi entelektüeller dönemin siyasal tartışmalarına yön vermişlerdir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'yle yaşanan yakınlaşmanın ideolojik ortamı yeniden şekillendirdiği ve anti-komünizm ile liberalizm sentezinin yarattığı yeni bir ideolojik atmosferin Türkiye'yi etkisi altına aldığı bu süreçte (Örnek, 2015; 256) özellikle Ahmet Emin Yalman adı öne çıkmıştır. Dönemin entelektüel hayatının tanık olduğu büyük demokrasi tartışmasında Yalman, anti-Sovyet bir söylem çerçevesinde sol karşıtı bir uslûbu içtenlikle benimsemiştir. Tek parti idaresinin ve geleneksel bürokratik yönetim anlayışının sorunları çözemeyeceğini açıklıkla belirtmiştir. Siyasetin dönem içindeki aktörlerine Amerikan modeli bir parti sistemini ve sola karşı daha reaksiyoner davranmalarını öğütlemiştir. Bütün bu değerlendirmeleriyle Türk liberalizminin zihniyet dünyasını kusursuz bir biçimde resmetmiştir.⁴

Bu çalışma Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesindeki köşe yazılarından hareketle tek parti sisteminden çok partili hayata geçiş sürecindeki değerlendirmelerini bir önceki paragrafta altı çizilen üç öge ekseninde, ideolojik yelpazenin farklı noktalarında konumlanan aydınların yorumlarını da göz önünde bulundurarak incelemeyi amaçlamıştır.

Soğuk Savaşın Öngünlerinde Liberal Bir Sistem Savunusu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı kamuoyunda önce anti- faşist sonra da gittikçe Sovyetler Birliği'ni de hedef alan anti- totaliter bir yaklaşım Türkiye'yi de etkisi altına almıştır (Bora, 2017: 533). Ahmet Emin Yalman da bu yaklaşım doğrultusunda dünya siyasetinin seyrettiği mecraya dikkat çekmiştir. Bu noktada öncelikle bir sistem karşılaştırması temelinde faşizme dayalı rejimlerin veya diktatörlüklerin daha faydalı sonuçlar veren yönetimler olup olmadıkları hakkında gerçekleşen büyük tartışmanın savaş sonrasında demokrasi cephesi lehine sonuçlandığını vurgulamıştır. Yalman'a göre İkinci Dünya Savaşı sırasında "hazırlıksız demokrasi hazırlıklı diktatörlüklerle" karşılaşmış ve onları dize getirmiştir. Savaş öncesinde ekonomik

³ Çok partili düzende sol cephe öngörülmemekle birlikte dönemin solcu aydınlarının büyük bir bölümü süreci desteklemiştir. Örneğin Mehmet Ali Aybar da Vatan gazetesinde yayımlanan makalelerinde tek parti yönetimi CHP içinden yükselen muhalif seslerle benzeşen bir biçimde şöyle eleştirmiştir: "Kâğıt üzerinde demokrasi dediğimiz rejimler bir yalan havası içinde doğar bir yalan havası içinde yaşarlar. Prensipleri kâğıtta kalmak üzere kurulan bir rejim yalanla doğmuş demektir. Yalanla doğunca da onun artık sonradan atacağı her adım, kullanacağı her vasıta da bittabi yalan olacaktır. Belki bidayette bu rejimler iyi niyetle kuruluyor. Geri milletlerin başında bulunanlar demokrasi nikabı altında otoriter bir idare tesis etmeği belki sırf milletin muhtaç olduğu inkılapları daha kolayca başarmak için arzuluyorlar. Evet, belki başlangıçta demokrasinin kâğıt üzerinde kalması bundan ileri geliyor. Fakat bunun böyle olması meselenin mahiyetini değiştirir mi? dersiniz. Asla! Ne maksatla söylenmiş olursa olsun yalan, yalandır ve kötü şeydir" (Aybar, 1945, 1 Eylül).

⁴ Ahmet Emin Yalman çok partili hayata geçiş sürecinde söylediklerinin hilafına 1920'li yıllarda Türkiye'nin parti temelli bir siyasal yapılanmaya yönelmesine tepki göstererek Halk Fırkası'nın kurulmasına şu cümlelerle itiraz etmiştir: "Partiler zıt fikir ve menfaatleri temsil eder. Halbuki önümüzdeki kurma, çalışma ve ıslahat yıllarında umumi hayatımıza ayrı fikir ve menfaatlere ait cereyanlar değil, ortak memleket menfaatleriyle ilgili milli bir gidişin hâkim olması lazımdır. Eğer maksad bu yolda elbirliğiyle yürümeyi sağlamaksa, Atatürk'ün rehberliği altında bir intikal devrinde vazife görecek bir milli blok kurulmalıdır, parti lakırdısı hiç ağıza alınmamalıdır (Yalman, 1997: 821).

yapılarıyla ve askeri yetenekleriyle öne çıkmakla birlikte “ihtiras ve menfaat bataklıkları” üzerinde yükselen Nazizm ve faşizm gibi ideolojiler “hür dünya” karşısında yenilmiş ve yıkılmıştır. Böylelikle baskı rejimlerinin toplumların refah ve hürriyetine hizmet edemeyecekleri görülmüştür (Yalman, 1945, 26 Eylül).

İkinci Dünya Savaşı’nda Hitler Almanya’sı ile Mussolini İtalya’sının mağlup olmasıyla birlikte ortaya çıkan boşlukta Sovyetler’in etki kurabilmek için büyük bir çaba içine girmesi ve uluslararası sistemde başat bir güç olarak yükselmeye başlaması karşısında Ahmet Emin Yalman, Sovyetler Birliği’ni yeni dünya düzenine yönelmiş yükselen bir tehdit olarak algılamıştır. Faşizm ile komünizm arasında özdeşlik kuran bir düşünsel birikimin içinden hareket eden Yalman, tıpkı Hitler Almanya’sı ile Mussolini İtalya’sı gibi Sovyetler Birliği’ni özgürlük, eşitlik ve çok partili düzen gibi bir dizi değerın yolunu kapatacak totaliter bir güç merkezi olarak görmüş ve hedef almıştır. Nitekim Yalman’a göre ABD’nin şemsiyesi altındaki Batı demokrasileri siyasal meşruluğun temeline halk kavramını yerleştirirken; bir zümreyi ya da bir şahsı değil halkı ön plana çıkarırken ve açık bir tartışma ortamı yaratırken SSCB “tek parti diktatörlüğü”ne yönelmiş ve Hitlerin rüyasını gerçekleştirmenin peşine düşmüştür (Yalman, 1945, 27 Eylül).

Ahmet Emin Yalman, uluslararası ilişkilerin iki karşıt ideolojiye bölündüğü yeni dünya düzeninde Türkiye’nin yerini, anti- Sovyet bir söylem çerçevesinde ABD’nin önderliğindeki Batı Bloğu ya da bir diğer ifadeyle “demokrasi cephesi” olarak saptamıştır. Bu yönelmeyi, yükselen bir Sovyet tehdidi karşısında Türkiye’nin varlığını koruyabilmesi açısından elzem kabul etmiştir. Bir başka ifadeyle demokratikleşmeyi güvenliği sağlamanın ön koşulu olarak görmüştür. Bu bağlamda “militarist ve emperyalist bir diktatörlük” olarak tanımladığı Sovyetler karşısında Türkiye’nin, rejimini liberalleştirmeye dönük adımlar atması gerektiğinin altını çizmiş ve demokrasi sahasını genişletmeye çalışan “demokrat milletlere” yardım etmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda hareket edilmeyip Sovyet yönetimine çok fazla benzeyen “tek parti vasiliğine dört elle sarılmak” konusunda ısrarcı olunursa Moskova’nın tahakkümü altına girilebileceği uyarısında bulunmuştur (Yalman, 1945, 27 Eylül).

Bu noktada Türkiye’nin yakın dönem tarihine yönelen Ahmet Emin Yalman, Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmaya yönelik arayışları, çabaları Çarlık Rusya’sına karşı atılan olumlu adımlar şeklinde yorumlamış ve Batı güdümlü ilerleyen liberal reformist çizginin Sovyetlere karşı yeniden ihya edilmesini önermiştir. Yalman’a göre Çarlık Rusya’nın tehdidi altında bulunan Osmanlı İmparatorluğu Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile 19. yüzyılda “hak ve hürriyet” adına ortaya çıkan birçok aleyhte girişimi kendi lehine çevirmiştir. Paris Antlaşması’yla da Avrupalı devletler arasında “müsavi ve şerefli” bir konuma ulaşmıştır. Yine Rus tehdidinin en üst seviyeye ulaştığı 1876 yılındaysa Meşrutiyeti ilan ederek Batı’yı kendi yanına çekebilmiştir. Gönderme yapmış olduğu bu tarihin tekerrür ettiğini düşünen Yalman, 1945 yılında da uluslararası kamuoyunun ya da daha yerinde bir ifadeyle Türk liberalizminin meftunu olduğu “hür dünya”nın Sovyetler karşısında Türkiye lehine kazanılabilmesi için ülkenin siyasi hayatında serbest bir tartışma ve eleştiri ortamının yaratılması başta olmak üzere bir dizi liberal prensibin hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur (Yalman, 1945, 18 Temmuz).

Bu aşamada Yalman, uluslararası konjonktürün etkisiyle Türkiye’nin liberal bir rotaya girmesi; tek parti rejiminden bir an önce koparak Batı tipi bir demokrasiyi her yönüyle tesis etmesi ve ABD liderliğindeki anti- komünist ve kapitalist cepheyle özdeşleşmesi gibi hayata geçirilmesini arzuladığı girişimleri, Sovyet tehdidini ortadan kaldıracak dinamikler olarak görmekle birlikte ekonomik modernizasyonun da yolunu açacak atılımlar olarak yorumlamıştır.

Buna göre Yalman, liberal demokrasi modelinden beslenen ideolojik hat üzerinde konumlanan ülkelerin, “şahıs ve zümre diktatörlüğünün hüküm sürdüğü” totaliter bir rejim görüntüsü veren coğrafyaları “istikrarlı sahalara” saymadıkları için en başından itibaren iktisadi iş birliğine de mesafeli durduklarını belirterek Türkiye’nin Yakındoğu’da “demokrasi, hürriyet ve tolerans” gibi değerler dizgisinin köprü başı olması durumunda çeşitli kuruluşlardan sağlayacağı kredilerle, fonlarla iktisadi açıdan istikrarlı bir gelişim sürecine gireceğini öne sürmüştür (Yalman, 1945, 23 Eylül).

Türk liberalizmi bir üst yapı kurumu olan siyasal rejimin dönüşmesiyle birlikte toplumu değiştirecek maddi ölçütlerin de yani alt yapının da değişeceğini varsaymıştır. Ahmet Emin Yalman bir önceki paragrafta olduğu gibi bu tarz bir yaklaşımı “Bir Tahlilin Aydınlatığı Hakkat” başlıklı yazısında da sürdürmüştür. Türkiye’nin çözmesi gereken çeşitli iktisadi problemlerle karşı karşıya olduğunu, temin etmesi gerekli kredilerin bulunduğunu ve yararlanılması gerekli fırsatların önünde durduğunu belirten Yalman, bütün bu sorunların aşılması ve çeşitli imkanlardan faydalanılabilmesi için liberal demokrasinin bir an önce kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye’nin zaman kaybetmeksizin “demokrasi ruhuna intibak” etmesini isteyerek tek parti idaresini bu konuda gerekli adımları atmamakla eleştirmiştir (Yalman, 1945, 6 Eylül).

Yukarıdaki her iki paragrafta altı çizilmeye çalışıldığı gibi Türkiye’deki liberal damarın en dikkat çekici özelliği Batı çıkışlı yabancı sermayeye gönül rızasıyla angaje oluşudur. Bu bağlamda Ahmet Emin Yalman bir defa daha Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı etkisi ile çağdaşlaşma sürecine yönelmiştir. Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşaların 1848 ihtilalinin ülkelerinden ayırdığı birçok önemli ismi kabul ettiğini belirterek Türkiye’nin de Amerika’da ve İngiltere’de hareket etmeye hazır büyük sermayeye ev sahipliği yapmasını önermiştir. Bu yolun açılması için de “halka itimat telkin edecek” bir mekanizmanın, yani iktidar mevkiini denetleyecek bir muhalefet partisinin siyasi yapı içinde yerini alması gerektiğini vurgulamıştır (Yalman, 1945, 27 Temmuz).

Ahmet Emin Yalman’ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzenin kurulmaya çalışıldığı ve Türkiye’nin çok partili hayata hazırlandığı süreçte kaleme aldığı metinleri değerlendirirken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da tek parti sistemine yönelik yapmış olduğu eleştirilerdir.

Bilindiği üzere 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasından, İttihat ve Terakki Fırkası’nı yeniden canlandıracağı düşünülen isimlerin İstiklal Mahkemesi kararıyla tasfiye edilmesinden ve güdümlü bir muhalefet olarak ortaya çıkan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Türkiye’de uzun yıllar devam edecek olan tek partili cumhuriyet düzeni kurulmuştur (Goloğlu, 2009: 3).

Ahmet Emin Yalman gerek söz konusu olan bu tarihe ve gerekse tek parti sistemine yönelik eleştirilerinde öncelikle Kemalist kadroların zihniyet dünyasını çözümlemeye çalışmış, Türkiye’yi hızla otoriter bir tek parti yönetimine götüren mantalitenin anatomisini yapmıştır. Bu noktada tek parti idaresine ılımlı bir eleştirelilik çerçevesinde yaklaşmıştır. Bu durum 1938 sonrasına göre Atatürk dönemini bir hayli olumlu yorumlayan bir kuşağa mensup olmasından ileri gelmiştir. Yalman, bu noktadaki değerlendirmelerinde öncelikle Türk Kurtuluş Savaşı’nın demokratik niteliğine ve anayasacılık yaklaşımına gönderme yapmıştır. İstiklal Mücadelesi’nde çok kısa zamanda çok önemli sonuçlar alınmasını “geniş görüşlerimizin” bir neticesi olarak yorumlamıştır. Ardından en ileri prensiplerde bir anayasa hazırlanmasıyla çözümü demokratik çerçevenin sürekliliği içinde arayan bir yaklaşımın korunduğuna vurgu yapmıştır. Ancak kısa

bir müddet sonra bu çizgide bir kırılmanın yaşanmasından yakınan Yalman, vatana olan sevgilerinde, gelişmeleri sevk ve idare etme yeteneklerinde hiçbir zafiyet bulunmayan kadroların tek parti idaresine yöneldiklerini ve ülkeyi “inzibat altında” tutmanın arayışına girdiklerini belirtmiştir. Rejimin daha demokratik ekseninde ilerlemesine mesafeli duran böyle bir eğilimin ise, tek parti idaresiyle tartışma ortamının, yani toplumun politikleşmesinin önünün kesilerek arzulan hedeflere “daha çabuk ve daha kolay” ulaşılabileceğine yönelik bir düşünceden beslendiğini savunmuştur (Yalman, 1945, 19 Temmuz).

Mustafa Kemal Atatürk’ün düşünceleri ile eyleminin onaylanması, yüceltilmesi ve her türlü tartışmanın üzerinde tutulması Türk sağının önemli bir leitmotividir. Ahmet Emin Yalman da bu genel çizgi üzerinde durmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere döneme ilişkin olabildiğince ılımlı eleştirilerinin yanında Türkiye’yi tek parti idaresine taşıyan zihniyetin Mustafa Kemal Atatürk’ün yaklaşımını birebir yansıtmadığını savunmuş ve eleştirilerini 1938 sonrası döneme yöneltmiştir. Yalman’a göre Başbakan Şükrü Saraçoğlu “inkılap adımlarının ve bir takım iktisadi işlerin” hızla tamamlanması adına siyasi karar alıcıların halka danışmadan radikal adımlar atmasını bir gereklilik olarak kabul etmiş ve otoriter bir tek parti rejimini zorunlu olarak görmüştür. 1940’lı yılların genel eğilimini yansıtan bu yaklaşıma mukabil Atatürk katı yöntemlere başvurmaktan kaçınmış ve inkılabı “diktatörce usullere” atılmadan halkla bütünleşerek geliştirmeye çalışmıştır. Olumlu neticelere halkın düşüncesini önemseyerek, halkı aydınlatarak ve ikna ederek ulaşmıştır. Bu sebeple de inkılâp, Türk milleti tarafından “gönül hoşluğu” ile karşılanmış ve benimsenmiştir (Yalman, 1945, 8 Eylül).

Ancak burada bir defa daha vurgulanması gereken husus Yalman’ın şahısları da eleştirmekle birlikte daha çok tek parti rejiminin dayandırıldığı temel ile tek partinin yönetsel niteliğini tartışma konusu yapmış olmasıdır. Liberal popülizmin içinden hareket eden Yalman açısından tek parti sistemi en başta kütlelerin eğilimini öğrenmeye izin vermediği gibi gitgide halktan kopma ve onunla bütün teması kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu yapıda hükümet ile halk arasında bir demir perde yükselmiştir. Hükümet halktan yabancılaşmıştır. Bu saptamanın somutlaştırılması adına Yalman’ın “Tek Partili Sistemin Neticeleri” başlıklı makalesine bakılmalıdır. Ahmet Emin Yalman’a göre, Abdülhamit despotizmine bir tepki olarak doğan ve ülkenin geleceğini inşa eden / biçimlendiren “bilgili, anlayışlı, geniş görüşlü, çelik gibi bir iradenin” ifadesi olan aydın istibdadı, olağanüstü koşullarda birtakım faydalar sağlasa da uzun vadede yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Aydın istibdadının bir varyantı olarak kabul edilen tek parti idaresi de benzer bir fotoğraf ortaya koymuştur. Tek parti idaresinde vatandaşların henüz kendi kendilerini yönetmeye “ehil olmadıkları” farz edilmiş ve bu akıl yürütmeden hareketle halkın gerçek problemleri, ilgileri ve istekleri “ilk hareket noktası” olmamıştır. Temas çevreden merkeze doğru değil “merkezden muhite” doğru yapay ve yüzeysel bir biçimde gelişmiştir (Yalman, 1945, 20 Temmuz).

Ahmet Emin Yalman’ın metinlerinde tek parti rejiminin temel sorunlarından biri de tekele resmî bir nitelik verilmesi, iktidar üzerinde baskı kuracak, tepkisel tavırlarıyla onu kontrol edebilecek bir denetim aygıtına olanak tanımaması, onu bütünüyle devre dışı bırakması olarak saptanmıştır. Sistem, iktidarın keyfiliğini frenleyecek muhalefeti bünyesinde toplayan yasal / kurumsal yapılardan yoksun bir biçimde ilerlemiş ve Türkiye’nin siyasal kültürünü muhalefet eksikliği temelinde bir açmaza sürüklemiştir. Bu çerçevede Yalman’a göre; vesayetçi rejimlerde denetim yüzeysel kalmış, hukuk devletin sınırlarını aşan bir takım “ölçü ve hedefler” ortaya çıkmış ve “yüksek milli menfaatlerin perdesi altında” kişiye özel imtiyazlar rejime hâkim ol-

muştur. Bu manzaradan rahatsızlık duyan kitlelerin siyasal alanda seslerini duyuracakları bir platformun inşasına da izin verilmemiştir (Yalman, 1945, 20 Temmuz).

Bu noktada projektörü CHP üzerine tutan Yalman, bütün tek parti rejimlerinde olduğu gibi partinin örgütsel niteliğinin farklı görüşleri tam olarak yansıtacak ve alınan kararları denetleyecek, eleştirecek bir atmosfere izin vermemesinden yakınmıştır. CHP idaresinin yukarıdan aşağıya bir yönetim yapısı geliştirmesine bağlı olarak milletvekillerinin doğrudan doğruya parti divanınca ve genel başkanlığınca belirlenmesinin onların bağımsızlığını ortadan kaldırdığını ve CHP'nin politikalarından hoşnut olmasalar da düşüncelerini ifade etme özerkliğine sahip olmadıklarını vurgulamaya çalışmıştır. Zira Yalman'a göre CHP içinde siyasi olarak belirli bir mevkie gelenler her ne kadar bir seçim sürecini geride bırakmış olsalar da aslında işleyen bir tayin mekanizmasının sonunda bulundukları konuma ulaşmışlardır. Böylelikle merkezi otoritenin iradesi sonunda belirlenen milletvekillerinin “tesirli surette murakabe etmeleri”nin yolu kapanmıştır (Yalman, 1945, 22 Temmuz).

Yalman, yukarıda belirtilen problemlere çözüm önerisi bağlamında CHP'nin parti yönetimi temelinde köklü değişiklikler yapması gerektiğini vurgulamıştır. CHP içinde muhalefet üretilmesini daha mümkün kılan bir ortamın yaratılmasına izin verecek bu değişikliği, önemli bir dönüşüm geçiren dünya içinde Türkiye'nin kendi demokratikleşmesini tamamlayabilmesi adına zorunlu görmüştür. Türk siyasetinin “demokrasi düzeni” ile tanışabilmesi için atılması gereken ilk adımın, CHP'nin kendi içinde ciddi bir ıslahat gerçekleştirerek partiyi halkla bütünleştirecek bir adım olması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda hayata geçirilmesi gereken modelin, merkezci bir siyaset anlayışını terk ederek partinin “muhitten merkeze doğru” idare edilmesini sağlayacak ve böylelikle parti politikalarına karşı etkili bir “tenkit” mekanizmasının yolunu açacak bir yaklaşım çerçevesinde kurulması gerektiğini ifade etmiştir (Yalman, 1945, 27 Ekim).

Ahmet Emin Yalman'a göre bu model, yani kitlelerin siyasal alanda seslerini duyurabilecekleri bir ortamın oluşmasına yönelik irade İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber CHP içinde kendini göstermeye başlamıştır. Parti köklü bir zihniyet dönüşümünün eşiğine gelmiştir. CHP yönetiminin, milletvekilli adaylarının doğrudan doğruya CHP Genel Başkanlık Divanı tarafından belirlenmesi usulünü terk edeceğini açıklaması parti içinde “geniş bir ruh ve anlayışlı bir zihniyet”in gelişmeye başladığının somut bir kanıtı olmuştur (Yalman, 1945, 31 Ekim). Bunun yanında Yalman, CHP'nin görüşlerini yansıtan Ulus gazetesinin sayfalarına yansıyan haberleri ve yayımları hayati derece önemsemiş, öne çıkarmıştır. Gazete, Halk Partisi'nin asıl amacının “tam demokrasi” olduğunu vurgulamaya başlamış, tek parti rejiminin hiçbir zaman gerçek anlamda istenilmediğini, uzun soluklu düşünülmediğini ifade etmiş ve CHP de “murakabe edecek bir partinin” hasreti daima hissediliyordu vurgusunu taşıyan yazılara yer vermiştir (Yalman, 1945, 26 Ağustos).

Ancak bu değerlendirmelerine rağmen Ahmet Emin Yalman, CHP'ye yönelik temkinli bir tutum takınmaya devam etmiştir. Yalman'ın ortaya koyduğu metinlere göre bu süreçteki en büyük problemlerden biri CHP içinde demokratik bir Türkiye vizyonunu benimseyenlere muhalefet Türkiye'nin temel gereksinimlerinden olan bir muhalefet partisine karşı çıkarak tek parti idaresinin sürekliliğini savunan isimlerin de bulunması olmuştur. Yalman “Halk Partisinin kuvvetlenmesi lâzımdır” başlıklı köşe yazısında Necmettin Sadak'ın Türkiye'de çok partili demokrasinin oluşabilmesi ve yaşayabilmesi için gerekli altyapının mevcut olmadığı şeklindeki değer-

lendirmesini⁵ eleştirerek yeni partilerin kurulamamasının temel nedeninin, Halk Partisi'nin “normal gelişme yolunu” kapatmasından kaynaklandığını savunmuştur. Özellikle parti çevresindeki bir kesimin “demokrasinin zaten mevcut olduğunu, her şeyin normal ve kanuna uygun işlediğini” vurgulamasını çok partili siyasal düzenin kurulması konusunda CHP içindeki var olan isteksizliğin yansımaları olarak değerlendirmiştir (Yalman, 1945, 14 Eylül).

Ahmet Emin Yalman, bu noktada özellikle Falih Rıfkı Atay'la ciddi anlamda bir tartışma içine girmiştir. Atay, bu süreçteki metinlerinde, Türk devriminin en önde gelen vasfının demokratikliği olduğunu belirtmiş ve çok partili yaşama geçilmesini savunan kesimlerin tek parti sistemine, yani CHP'ye yönelik eleştirilerini art niyetli zihniyetin bir resmi olarak değerlendirmiştir. Atay'a göre Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün yönetimi altındaki CHP, en başından itibaren “demokrasiyi kurmak ve tekâmül ettirmek için” mücadele etmiştir (Atay, 1945, 27 Ağustos). Ancak “şarklı bir otokrasiden garplı bir demokrasiye” geçerken bir takım irticai isyanlarla karşılaşmış ve bu nedenle anayasal zeminde bazı kısıtlamalar getirmiştir (Atay, 1945, 18 Ağustos). Atay, bu tarihsel gerçekliğe rağmen Türkiye'deki tek parti idaresini “faşizm ve nazizm” ile kıyaslayanları çok partili demokrasi arayışı perdesi altında “fesat” çıkarmakla suçlamıştır (Atay, 1945, 27 Ağustos). Tek parti idaresini Türkiye koşullarının bir ürünü olarak öne çıkaran bu yaklaşım, Ahmet Emin Yalman'ın tepkisini çekmiştir. Doğrudan doğruya Falih Rıfkı Atay'ı hedef alan Yalman, onu “halk partisinin temsil ettiği hakiki ruha” karşı gelmekle ve çok partili siyasal düzenin kurulmasına yönelik girişimleri sabote etmekle itham etmiştir. CHP ve Türk Devrimi'nin korunması adına kendilerine “bekçilik” misyonu biçenleri “hürriyet güneşinin ortalığı aydınlatmasından rahatsızlık” duyanlar olarak nitelemiştir (Yalman, 1945, 23 Ekim).

Cumhuriyet Halk Partisi içindeki demokratik birikimin daha ileri bir noktaya taşınmasına yönelik çabalar, ilk anda Necmettin Sadak ve Falih Rıfkı Atay'ın düşünsel çizgisinde ilerleyen parti yönetimi tarafından durdurulmak istenmiştir Ahmet Emin Yalman'ın değerlendirmelerine göre. Yalman, Dörtlülük Takrir'in parti içinde yarattığı tartışmayı, bu durumun somut bir kanıtı olarak öne çıkarmıştır. Dörtlülük Takriri “iktidar mevkii hesabına bir can kurtaran” olarak değerlendiren Ahmet Emin Yalman, CHP idaresinin Dörtlülük Takrir'in öne sürdüğü prensipler temelinde ilerleyerek “mazideki bütün hata ve mesuliyetlerini toptan tasfiye” etmek imkanına kavuşacağı yerde söz konusu öneriyi ciddi bir incelmeye tabi tutmadan reddetmesini parti içi demokrasi adına büyük bir kayıp olarak yorumlamıştır. CHP'nin ana vasıflarını ve temel siyasi amaçlarını bütün yönleriyle temsil edenlerin Dörtlülük Takrir'e imza atan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan olduğunu beyan etmiştir (Yalman, 1945, 4 Ekim).

⁵ Necmettin Sadak, konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Uzun zamandır memlekette ciddî mânasında siyasi partiler doğmamasına başlıca üç sebep gösterilebilir. Birincisi lider yani parti başkanlığı kılığıdır. Yaşayıp genişleyecek, seçimlerde iş görüp Meclise girecek, kontrol ve muhalefet görevini yerine getirebilecek, hattâ günün birinde hükümeti ele alacak kudrette siyasi bir parti kurmak için ilk şart, eski ve denenmiş bir politika hayatı, temiz bir geçmişi olan, bir kısım memleket efradında güven ve inan yaratmış toplayıcı ve yürütücü bir lider çıkmasıdır. Bu değerlerde açıkta kalmış yahut siyasi hayattan çekilmiş adamlarımız var mıdır? İkinci sebep daha maddî ve fakat belki de daha esaslıdır. Demokrasinin garip cilvesidir ki partilere dayanan bir halk idaresinde parti kurmak paraya muhtaç bir kapital işidir. Memleketimizde parti masrafını karşılayacak kudrette zenginler yok değildir. Fakat bunlar arasından bugün için Halk Partisine muhalefet uğruna, siyasi bir maksat ve ideal peşinde -kendisi arka planda kalarak-servetini ortaya koyanların çıkabileceğine ihtimal verilmez. Yeni partilerin çıkmasına engel üçüncü ve daha ehemmiyetli bir sebep daha vardır. Bütün gerekli vasıfları nefsinde toplamış siyasi şahsiyet sahibi lider bulunduğunu farz etmek, ciddi bir partinin ilk masraflarını karşılayacak idealist zenginler çıkacağına inansak bile bunların kısa zamanda içinde politika sahnesine atılmaktan çekinmeyeceklerine ihtimal vermek güçtür.” (Sadak, 1945, 11 Eylül).

Bu noktada Ahmet Emin Yalman'ın, İsmet İnönü hakkındaki saptaması oldukça önemlidir. Yalman, İsmet İnönü'nün çok partili hayata geçiş hususunda olumlu bir politika izlediğini özellikle vurgulamıştır. Yalman açısından bu süreç içinde İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan siyasi koşulları çok iyi okumuş ve bu koşullara uyum sağlama bağlamında tek parti rejimini temsil eden otoriter kurumlaşmadan uzaklaşmaya ve CHP içindeki anti- liberal damara itiraz etmeye başlamıştır.⁶ Yalman'a göre İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı'nın ardından millî iradenin bütün boyutlarıyla tecelli etmesi hususunda kısa bir duraksamadan sonra “müfrit zümrenin birtakım bahaneler yaratarak” millî irade karşıtı girişimlerini frenlemiştir. Sonra da Türkiye’de “kanuni bir nizam kurulması, kimsenin buna karşı imtiyazlı bir mevkii almaması, idari mekanizmanın her vatandaşa müsavi muamele etmesi” gibi bir dizi idealin gerçekleşmesi için çalışmaya başlamıştır (Yalman, 1947, 15 Ağustos).

Yalman, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihindeki Meclis'i açış konuşmasını İnönü'yü yücelten bir bakış açısıyla Türkiye’de çok partili sistemin kuruluşunda bir milat olarak kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın sözlerini kanun hakimiyeti çerçevesinde iktidarın sınırlandırılması ve bir muhalefet partisi aracılığıyla denetlenmesi hususunda demokratik bir çıkış ve kararlı bir tavır olarak okumuştur. Yalman'a göre İnönü'nün “memlekette ikinci bir partinin bulunmamasını” bir eksiklik addetmesi, “basın ve cemiyetler kanunu gibi bazı kanunlarda” iyileştirmelerin yapılacağını vurgulaması, siyasi arenada yerini alacak olan ikinci partinin “içtihatlarına saygı gösterileceğinden” bahsetmesi ve vatandaşların “memleket ve millet için selamet yollarını” ayırt edebilecek bir olgunluğa ulaştığının altını çizmesi Türk siyasetinin demokrasi yolunda yeni bir gelişim safhasına girdiğini göstermiştir (Yalman, 1945, 3 Kasım).

Çok partili hayata geçiş sürecinin olabileceğinden daha az sancılı olması ve çok partili bir düzenin kurumsallaşması adına hem iktidar partisine hem de muhalefete yönelik uyarılar / öneriler Yalman'ın değerlendirmelerinde öne çıkan ve üzerinde durulması gereken üçüncü öğedir. Yalman tek parti idaresinin Türkiye'nin karşılaştığı sorunlu durumları çözecek “irade ve enerjiyi temin” noktasında yetersiz kaldığını belirtmekle birlikte ikinci partiyi teşvik eden bir sistemin de birtakım problemlerle karşılaşabileceğini ve istenilen olumlu sonucu veremeyeceği öngörüsünde bulunmuştur. Daha somut bir ifadeyle meselenin yalnızca yeni bir siyasi parti kurma meselesi olmadığını, Türk siyasetinin liberal bir kimlik kazanma sürecinde başarılı olduğu ölçüde toplumun yaşadığı sosyo-ekonomik problemlerinin çözülebileceğini savunmuştur. Bu bağlamda çok parti sisteminin arzu edilen neticeyi vermesi için her şeyden önce siyasetin taşıyıcı aktörlerinin “serbest fikir münakaşası ve tesirli murakabe” gibi olguları içselleştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Aksi takdirde Abdülhamit döneminde özlemle beklenen meşrutiyet idaresinin tesis edilmesinden hemen sonra ortaya çıkan panoramanın tekrarlanacağı uyarısında bulunmuştur (Yalman, 1945, 24 Temmuz).

Ahmet Emin Yalman “Yakın Mazideki Üç Tecrübe” başlıklı köşe yazısında da Türk siyasi modernleşmesinin önemli merhalelerinden biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi üzerinden uyarılarına devam etmiştir. Tek partili hayattan çok partili hayata doğru yaşanan değişimin bir kriz haline dönüşerek akamete uğramaması için ikinci çok partili hayat denemesinin

⁶Metin Heper, İsmet İnönü hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “İnönü iflah olmaz bir otoriter değildi. Basın özgürlüğüne ve üniversite özerkliğine sıcak bakıyordu. Ulusal birliğe ve ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehdit görmedikçe, basının hükümet politikalarını eleştirme hakkına saygı duyardı. Aslında basından öğreneceği çok şey olduğuna inanırdı. Üniversitelere yönelik olarak da benzer bir yaklaşıma sahipti. İyi işleyen bir üniversite ve başarılı bir hükümet arasında yakın bir ilişki bulunduğunu düşünürdü. Üniversite özerkliğini sınırlama girişimlerine

dikkatlice izlenerek o dönemde sergilenen iki hatalı yaklaşımın tekrarlanmaması çağrısında bulunmuştur. Bu hatalardan birincisini Serbest Fırka'nın iktidara rağmen değil de güdümlü bir biçimde ortaya çıkması; sınırlı bir muhalefet görevini yerine getirecek bir "hükümet dairesi" gibi görülmesi olarak saptamıştır. İktidar partisinin çizdiği sınırlar içinde kalacak bir muhalefetin yüksek kalitede bir demokrasiyi tesis etmesinin imkansızlığını, üyeleri dahi CHP tarafından seçilen Serbest Fırka deneyiminin kanıtlandığını savunmuştur. Bunun yanında Serbest Fırka'nın halk tarafından sevinçle ve coşkunlukla karşılanmasına mukabil, parti yönetiminin "sabırla, feragatle, ciddi emek ve gayretle murakabe" görevini yapmak yerine kestirme yoldan iktidara gelebilmek için rejimi hedef alacak girişimlere kolaylıkla angaje olabilen "kuru kalabalıkların" rüzgarına kapılmasını ikinci büyük hata olarak görmüştür (Yalman, 1945, 26 Temmuz).

Türkiye'deki anti-komünist düşünsel geleneğin öncü ideologlarından olması bağlamında Yalman'ın altı çizilmesi gereken bir uyarısı da Demokrat Parti yönetimini sol siyasete yönelik tepkisel bir tavır takınmaya davet etmesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Türkiye'ye karşı gelişen politikası tarihsel düşman Rusya algısını yeniden canlandırmış ve sosyalist fikirlere yönelik şiddetli bir reaksiyonu tetiklemiştir. Demokrat Parti'nin kurucu kadrosu, böyle bir atmosferde çok kısa bir süre için de olsa sosyalistlerle iş birliğini olumlayan bir yaklaşım içine girmiştir (Demirel, 2011: 51). Yalman tam bu süreç içinde öncelikle sol politik hattı "yeni parti teşebbüsünü benimsemek ve onu maske yaparak zararlı ve yıkıcı maksatlarını yürütmek" gayesinde olmakla ve çok partili hayata geçiş sürecini sekteye uğratacak ve toplum nezdinde gözden düşmesine neden olacak bir "mukavemet" cephesi teşkil etmekle itham etmiştir. Demokrat Parti yönetimini, Sovyetlerin güdümünde hareket etmekle suçladığı sol figürlerle arasındaki mesafeyi koruması hususunda daha dikkatli davranmaya davet etmiştir (Yalman, 1945, 4 Aralık).

Son olarak Ahmet Emin Yalman'ın hem iktidar partisine hem de muhalefete yönelik uyarılarının yanında siyasetin ağırlık merkezine dönük yapmış olduğu öneriye de bakılmalıdır. Yalman, bu noktada Türkiye'nin yapısal anlamda farklı olduğu düşüncesini kabul etmeyen ve siyasetin özgün olabileceği şeklindeki yaklaşıma şüpheyle yaklaşan ve yerlilik olgusuna müstehtazi bir edayla yaklaşan liberal fikriyatı samimi bir biçimde içselleştirmiştir. Türk demokrasisinin yeni bir serüvene atıldığı günlerde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyasi parti sistemini ideal düzen olarak gündeme getirmiştir. Birinin radikalliğe diğerinin muhafazakârlığa, birinin çiftçi ve işçiye diğerinin büyük sermaye sahiplerine dayandığı Amerika'daki iki parti alışkanlığının genel itibarıyla "halkın arzularına ve hüküm süren ihtiyaçlara" cevap verdiğini belirtmiştir. İktidarın Amerika örneğinde olduğu gibi siyasi parti aracılığıyla denetlenmesini "siyasi hayat için bugüne kadar keşfedilen usullerin" en iyisi olarak niteleyen Yalman, Türkiye'nin de çok parti rejimine doğru ilerlerken "Amerika'daki gidişe benzer bir seyir takip" etmesini ciddi mahiyette istemiştir. Kurulması düşünülen yeni partiden öncelikle iktidarın denetlenmesi görevini eksiksiz bir biçimde yerine getirmesini talep etmiş ve denetim mekanizmasının sorunsuz olarak işlemesiyle birlikte "demokrasi prensiplerinin ve vatandaşlık haklarının" sadece anayasada yazılı kalmayarak tatbik edilmesinin yolunun açılacağını savunmuştur (Yalman, 1945, 3 Aralık).

Sonuç

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yeni uluslararası dengeler doğrultusunda ABD liderliğindeki Batı cephesine yaklaşmaya başladığı ve siyasi yapısını çok partili sisteme

karşı çıktı. Farklı işlevlere sahip oldukları için bütün kurumların özerk olması lazım geldiğini ve hür türlü işlevin de farklı türden uzmanlıklar gerektirdiğini düşünürdü." (Heper, 2008: 42).

doğru dönüştürmeye hazırlandığı bir süreçte liberal düşünün simge portrelerinden biri olan Ahmet Emin Yalman adı öne çıkmıştır. Yalman söz konusu dönemdeki metinlerinde öncelikle sistem karşılaştırması yaparak liberalizmi bir yönetim metodu ve siyasa olarak benimseyen Batı dünyasının; siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik açıdan totaliter bir idarenin yön verdiği Sovyetler Birliği'nden üstün olduğu şeklinde bir anlayışı öne çıkarmıştır. Faşizm ile komünizm arasında özdeşlik kuran bir yaklaşımdan hareketle Hitler gibi Stalin'in de Türkiye'yi de kuşatan yayılmacı bir dış politika izlediğini belirtmiştir. Türkiye'nin bu politika karşısında güvenliğini sağlayabilmesi için iktidar mekanizmasını yasal yollarla sınırlayan ve denetleyen, bireysel hak ve özgürlüklere daha çok vurgu yapan liberal demokrasinin merkezde olduğu bir idare sistemini kurarak anti-komünist evren ile bütünleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin Batı demokrasilerinin yanında yer almasını, yükselen bir Sovyet tehdidi karşısında bağımsızlığını koruyabilecek yegâne yol olarak görmüştür. Bu noktada geçmişi, gündelik siyaseti çözümleyen bir anahtar gibi görme eğiliminin tipik bir yansıması olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem tarihine yönelmiştir. Rus baskısı karşısında da Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat Fermanı gibi enstrümanalar üzerinden Avrupa'yla yakınlaştığını belirterek meseleye yaklaşımının tarihsel meşruiyetini kurmaya çalışmıştır.

Ahmet Emin Yalman, Türkiye'nin siyasi rejiminin çok partili demokrasi temeli üzerine inşa edildiği dönemde Cumhuriyet Halk Partisi üzerinden tek parti sistemi hakkında derinlikli bir eleştiri de ortaya koymuştur. Eleştirileri iki saptama üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan birinde tek parti idaresinde hiyerarşinin yukarıdan aşağıya doğru geliştiğini belirtmiştir. Milletvekillerinin ve CHP içinde yönetsel açıdan görev alanların doğrudan doğruya parti idaresi tarafından belirlendiğini ve bu örgütlenme modelinin neticesinde de kentlerdeki, kasabalardaki ve köylerdeki sosyal çevrelerin taleplerinin ülke yönetimine yeterince yansımadağını vurgulamıştır. Siyasal iktidarın gitgide artan bir biçimde halktan uzaklaştığı şeklinde bir düşüncüyü üstüne basa basa, altını çize çize savunmuştur. İkincisinde ise tek parti idaresinde muhalefetin bastırılmasından yakınmıştır. İktidar üzerinde demokratik basınç yaratılmasına imkân sağlayacak kanalların kapalı tutulmasından şikayetçi olmuştur. Bu sebeple hem siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan aksamaların yeteri düzeyde gündeme getirilemediğini hem de tek parti iktidarının yasama, yürütme ve hatta yargı üzerinde demokrasinin temel ilkelerini göz ardı ederek daha bir keyfi hareket ettiğini düşünmüştür.

Ahmet Emin Yalman, Türk siyasetinin ve toplumunun sorunlarının çözülmesi için CHP yönetimine ve CHP çizgisinden çok fazla farklılaşmadan ikinci bir partinin temellerini atan muhalefete yapmış olduğu uyarıları ve önerileriyle de dönemi içinde ön plana çıkmıştır. Bu noktada Yalman'ın çok partili bir sistemden ziyade iki parti sistemini savunduğunu söylemek mümkündür. Yalman, köşe yazılarında Türkiye'nin siyasal aktörlerine tek parti iktidarının bir tek parti muhalefeti üzerinden etkin bir biçimde denetlenmesinin önünü açacak iki parti sistemine dayanan Amerikan tarzı bir modeli işaret etmiştir. Demokrat Parti kurucularına yönelik uyarılarında ise rejimi sarsacak ve güçsüzleştirecek temaları kullanmamalarını ve anti-sosyalist bir hat üzerinde ısrarcı olmalarını yeni siyasal düzenin istikrarı açısından olmazsa olmaz prensipler olarak öne çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

1. Süreli Yayınlar.

Akşam

Cumhuriyet

Ulus

Vatan

2. Anı, Araştırma- İnceleme Eserleri ve Makaleler.

Atay, F.R. (1945, 18 Ağustos). Gerçek demokrasiye doğru. Ulus.

Atay, F.R. (1945, 27Ağustos). Bunlar Muhalif Değillermiş. Ulus.

Aybar, M.A. (1945, 1 Eylül). Kâğıt üzerinde demokrasinin havası, idaresi ve halkı. Vatan.

Bora, T. (2017). Cereyanlar, Türkiye’de Siyasi İdeolojiler (5.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Eroğul, C. (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi (4.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Demirel, T. (2011). Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. İstanbul: İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Goloğlu, M. (2009). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Heper, M. (2008). İsmet İnönü, Türkiye’de Liderler ve Demokrasi. (Ed.) Metin Heper, Sabri Sayarı. İstanbul: Kitapyayınevi.

Kayalı, K. (2002). Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı (2.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kongar, E. (2016). 21. Yüzyılda Türkiye (48.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Menderes, A. (1945, 14 Eylül). Başbakanın demeci münasebetile. Vatan.

Örnek, C. (2015). Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı. İstanbul: Can Yayınları.

Sadak, N. (1945, 11 Eylül). Yeni Partilerin Doğması, Komünist Partisi, C. Halk Partisi. Akşam.

Sander, O. (2011). Siyasi Tarih 1918-1994 (20. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Tanör, B. (2014). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (24. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yalman, A.E. (1945, 18 Temmuz). Milli Bünyemizi Derhal Kuvvetlendirmek İhtiyacı. Vatan.

Yalman, A.E. (1945, 19 Temmuz). Muayene, Hangi Ölçütlere Göre Olmalı. Vatan.

Yalman, A.E. (1945, 20 Temmuz). Tek Parti Sisteminin Neticeleri. Vatan.

Yalman, A.E. (1945, 22 Temmuz). Siyasi Hayatın Esaslı İcapları. Vatan.

Yalman, A.E. (1945, 24 Temmuz). İkinci parti her şeye deva mı? Vatan.

Yalman, A.E. (1945, 26 Temmuz). Yakın Mazideki Üç Tecrübe. Vatan.

- Yalman, A.E. (1945, 27 Temmuz). Yol İki Değildir, Birdir. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 26 Ağustos). Yapılacak İş Var. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 6 Eylül). Bir Tahlilin Aydınlatığı Hakikat. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 8 Eylül). Esas Ölçüler. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 14 Eylül). Halk Partisinin Kuvvetlenmesi Lâzımdır. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 23 Eylül). Bizi Bekleyen Mevki. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 26 Eylül). Bizi Nasıl Görüyorlar? Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 27 Eylül). Morfinle Tedavi. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 4 Ekim). Politika hayatında tesanüt imtihanı. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 23 Ekim). Zoraki İkilik. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 27 Ekim). Elimizdeki Nimet. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 31 Ekim). Parti İçi Demokrasi. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 3 Kasım). İleriye doğru bir adım. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 3 Aralık). Yeni parti kurulurken. Vatan.
- Yalman, A.E. (1945, 4 Aralık). Beş nevi mukavemet? Vatan.
- Yalman, A.E. (1947, 15 Ağustos). Asıl dâvamız. Vatan.
- Yalman, A.E. (1997). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim. C.2. İstanbul: Pera Yayıncılık.
- Yetkin, Ç. (1983). Türkiye’de Tek Parti Yönetimi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.